

Diyarbakır Hz. Süleyman Camii'nin İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilerek Rekreatif Olanaklarının Belirlenmesi

Determination of Recreational Opportunities of Diyarbakir Hz. Suleyman Mosque by Evaluating in Terms of Faith Tourism

Ömer Lütfü ÇORBACI^a, Türker OĞUZTÜRK^b, Gülcay ERCAN OĞUZTÜRK^c, Merve ÜÇOK^b ve Fatma AYDIN^b

^a Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Rize, Türkiye.
^b Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Rize, Türkiye.
^c Öğr. Gör., Dicle Üniversitesi, Diyarbakır Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Park ve Bahçe Bitkileri Bölümü, Diyarbakır, Türkiye.

Özet

Doğal, kültürel ve tarihi öneme sahip turizm alanları geçmişin sosyo-kültürel ve etnik yapılarını yansıtan, rekreatif imkânlar sunan ilgi çekici mekânlar olup bu özellikleriyle birçok fonksiyona sahiptir. Turizm açısından alternatif turizm çeşitleri içerisinde yer alan inanç turizmi bu fonksiyonlardan biridir. İnanç turizmi son dönemlerde gelir getirmesi, dini mekânların farkındalığını ortaya koyması bakımından önem kazanmış ve küresel bir sektör haline almıştır. İnanç turizmi kapsamında değerlendirilen mekânlar kendisine ve çevresine rekreatif olanaklar sunmaktadır. Bu alanların rekreatif olanakları rekreasyon ve turizm arasındaki ilişkinin belirlenmesi ile ortaya koyulabilmektedir. Çalışmada kültür ve inanç turizmi açısından zengin bir mirasa sahip olan Diyarbakır ilinde yer alan Hz. Süleyman Camii çalışma alanı olarak seçilmiştir. Kent merkezine yakın olan Hz. Süleyman Camii doğal ve kültürel kaynakları ile inanç turizmi ve rekreatif olanakları bakımından potansiyeli yüksek mekânlardan biridir. İnanç turizmi alanlarının rekreatif bakımdan potansiyelinin yüksek olmasına rağmen çevresiyle bir bütün olarak değerlendirildiği bir çalışma olmadığı tespit edilmiş olup, bu konudaki eksikliği gidermek adına Hz. Süleyman Camii örneği çalışılmıştır. Çalışmada inanç turizmi kapsamında değerlendirmeye alınan Hz. Süleyman Camii ve çevresinin doğal ve kültürel peyzaj değerleri göz önünde bulundurularak rekreatif olanaklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Alanın mevcut yapısal ve bitkisel peyzaj öğeleri, rekreatif olanakları anket çalışmalarından elde edilen verilere göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda alanda bütüncül bir yaklaşımla yerel, kültürel ve çevresel kaynaklar göz önünde bulundurularak kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik rekreatif öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnanç turizmi, Doğal ve kültürel peyzaj, Diyarbakır Hz. Süleyman Camii, Rekreasyon.

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 11.10.2021
Kabul Tarihi 02.12.2021

Sayı Editörü

Sağbetullah MERİÇ

Abstract

Tourism areas with natural, cultural and historical importance are interesting places that reflect the socio-cultural and ethnic structures of the past and offer recreational opportunities and have many functions with these features. Faith tourism, which is one of the alternative tourism types in terms of tourism, is one of these functions. Faith tourism has recently gained importance in terms of generating income and demonstrating the awareness of religious places and has become a global sector. The places evaluated within the scope of faith tourism offer recreational opportunities to itself and its surroundings, and the recreational opportunities of these areas can be revealed by determining the relationship between recreation and tourism. In the study, Hz. Süleyman Mosque was chosen as the study area. Near the city center, St. Süleyman Mosque is one of the places with high potential in terms of natural and cultural resources, religious tourism and recreational opportunities. Despite the high recreational potential of religious tourism areas, it has been determined that there is no study in which it is evaluated as a whole with its surroundings, and in order to eliminate the deficiency in this regard, Hz. The example of the Süleyman Mosque was studied. In the study, Hz. It is aimed to evaluate the recreational opportunities of Süleyman Mosque and its surroundings, taking into account the natural and cultural landscape values. The existing structural and vegetative landscape elements of the area, recreational opportunities were evaluated according to the data obtained from the survey studies. In this context, recreational suggestions have been developed for user needs, taking into account local, cultural and environmental resources, with a holistic approach in the field.

Keywords: Faith tourism, Natural and cultural landscape, Diyarbakir Hz. Suleyman Mosque, Recreation.

Sorumlu Yazar

Merve ÜÇOK

merve.ucok@erdogan.edu.tr

Önerilen Atıf:

Çorbacı, Ö. L., Oğuztürk, T., Oğuztürk, G. E., Üçok, M. ve Aydın, F. (2021). Diyarbakır Hz. Süleyman Camii'nin İnanç Turizmi Açısından Değerlendirilerek Rekreatif Olanaklarının Belirlenmesi. *Journal of Academic Tourism Studies*, 2(2): 106-115.

1. GİRİŞ

Peyzaj bir görüş çerçevesi içerisine giren varlıkların bütünüdür. Bu şekilde değerlendirildiğinde kentlerin peyzajını doğal ve kültürel kaynak değerleri oluşturmaktadır. Bu değerler kentlerin diğer kentlerden farklılıklarını, özgünlüklerini ve yerelliklerini ortaya koymaktadır (Yavuz vd., 2019). Kentlerdeki farklı kültürel ve etnik yapılar alanların çekim merkezi haline gelmesini sağlamakta ve tercih edilebilirliğini artırmaktadır. Benzer şekilde turizm alanlarında doğal ve kültürel peyzaj değerleri turizmi çeşitlendirmekte ve kullanıcıları çeşitli turizm alanlarına yönlendirmektedir (Luekveerawattana, 2012). Bu kapsamda turizmin zengin doğal ve kültürel miraslar ile gelecek kuşaklara aktarılmasıyla birlikte sürdürülebilir turizm kavramı ve alternatif turizm çeşitleri ortaya çıkmaktadır (Akış, 1990; Jovicic, 2016; Tarakçı Eren vd., 2018).

Ülkemizde deniz-kum-güneş konseptli deniz turizmi ağırlıklı olarak tercih edilmektedir. Deniz turizmi dışında birçok doğal, tarihi ve kültürel kaynağa sahip alternatif turizm türlerini içeren alanlar yeterince değerlendirilememektedir (Uluslan ve Batman, 2010). Oysaki alternatif turizmde kitle turizmi ve her şey dâhil sistemde olduğu gibi yerel halkın bertaraf edilmesi söz konusu olmayıp, aksine yerel halkın da turizm faaliyetlerine dâhil edildiği bir anlayış gelişmiştir (Arslaner ve Erol, 2017; Karasah, 2018). Alternatif turizm faaliyetlerinde çevresel faktörler etkili olmakta ve alanların tercih edilebilirliğini artırmaktadır (Yıldız ve Kalağan, 2008).

Alternatif turizm çeşitlerini oluşturan turizm türleri doğal, tarihi ve kültürel özellikleri ile ön plana çıkmaktadır (Çontu, 2006; Özdemir, 2007). Alternatif turizm çeşitlerinden biri olan inanç turizmi dinler açısından kutsal sayılan alanların ziyaretini kapsamı nedeniyle en çok ziyaret edilen alanların başında gelmektedir (Köroğlu vd., 2017). İnanç turizmi; farklı dinlere sahip kişilerin, dini amaçlarla bireysel veya grup halinde seyahat ettikleri bir turizm şeklidir (Shinde and Rizzello, 2014). Bu turizmi bireyler özellikle önemli dini olaylara tanıklık etmek, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek, manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yapmak için tercih etmektedir (Sargın, 2006; Meriç ve Bozkurt, 2016; Okonkwo ve Nzeh, 2009; Ijaz, 2021). İnanç turizmi için ziyaret edilen alanlar tarihi ve kültürel miras alanlarını da kapsamakta ve bu alanlar tarihi ve kültürel dokuyu deneyimlemek amacıyla da ziyaret edilebilmektedir (Olsen ve Timothy, 2021). Tarihi çevrelerin sahip olduğu kültürel değerler, çevrenin açık ve yeşil alanları, doğal ve kültürel peyzaj özellikleri ile bir bütün oluşturmaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2013).

İnanç turizmine yönelik alanların kullanım potansiyelinin artırılması ve koruma kullanma dengesi gözetilerek aktif kullanımının sağlanması önemlidir. Bu açıdan doğal ve kültürel kaynakların geliştirilmesi, bu değerlerin ön plana çıkarılması ve peyzaj potansiyelinin bu değerlere göre değerlendirilmesi gerekmektedir (Gülçin, 2020). İnanç turizmi kapsamında ziyaret edilen alanların çevresinin sahip olduğu tarihi, doğal ve kültürel zenginlikleri en az inanç turizmi kaynakları kadar önemlidir (Sandıkçı ve Günay, 2012). Alanlardaki dini mekânların yanı sıra çevresindeki rekreatif olanaklar da alanların kullanım potansiyelini artırmakta, kullanıcı ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Bu kapsamda zengin kaynaklara sahip aktif veya pasif rekreatif faaliyetleri içeren alanlara talep ve eğilim artmaktadır. Yoğun talep ve eğilimlerin turizm faaliyetleri üzerindeki baskısını azaltmak amacıyla kentsel planlama ve yönetim çözümlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Woodward, 2004).

Zengin doğal ve kültürel bir potansiyele sahip olan Diyarbakır'da Ulu Camii, Behram Paşa Camii, Şeyh Matar Camii, Safa Camii, Meryem Ana Kilisesi inanç turizmi kapsamında değerlendirilen alanlardandır. Diyarbakır ilinin etnik yapısı, kültürel ve tarihi miras değerleri kentin turizm olanaklarının gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Çalışma alanı olarak seçilen Hz. Süleyman Camii Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın inanç turizmi alanları listesi içerisinde yer almamasına rağmen, mevcut potansiyeli ile inanç turizmi kapsamında değerlendirilebilecek önemli alanlardan biridir. Dini ve rekreatif amaçlı kullanılan, sit alanı statüsünde korunan bir alan olan Hz. Süleyman Camii diğer adlarıyla Kale Camii, Meşhed Camii, Nasiriyye Camii, Murtaza Paşa Camii, 27 Sahabe Türbesi inanç turizmi açısından en çok ziyaret edilen önemli noktalardan biri olup

landmark (kent imgesi) niteliğine sahiptir (www.yigm.ktb.gov.tr). Caminin en önemli özelliği, Hz. Ömer döneminde Diyarbakır'ın fethinin buradan başlaması ve şehit düşen diğer sahabelerin bulunduğu Meşhedin yer almasıdır.

Hz. Süleyman Camii, kenti baştan sona kuşatan surların bir kısmını içermektedir. Cami sınırı içerisinde yer alan bu surlar seyir noktası olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kentin yeme içme ihtiyacını karşılayan, üretim ve dinlenme alanı olarak kullanılan Hevsel Bahçeleri Hz. Süleyman Camii için güzel manzaralar sunmaktadır (Ercan Oğuztürk ve Pulatkan, 2020).

Kente yakın mesafede bulunan Hz. Süleyman Camii'nin rekreasyonel amaçlı kullanımının Diyarbakır kent halkı için önemi oldukça büyüktür. Açık yeşil alanları ile ön plana çıkan Cami doğal ve kültürel peyzaj öğeleri ile kullanıcılara çeşitli olanaklar sunmaktadır. Cami çevresinde 2017'de yapılan peyzaj düzenlemesi çalışmaları ile alandaki rekreasyonel olanaklar artırılarak oturma alanları, çocuk oyun alanları ve seyir teraslarına yer verilmiştir (www.aa.com.tr). Ayrıca yapılan bitkilendirme tasarımı kapsamında *Thuja occidentalis* L., *Cupressus arizonica* Greene, *Pinus pinea* L., *Platanus acerifolia* L., *Quercus suber* L., *Lagerstroemia indica* L., *Morus alba* L., *Lavandula angustifolia* Mill., *Euonymus japonicus* Thunb. 'Aurea Variegata' vb. taksonlar kullanılmıştır.

İnanç turizmi açısından önemli bir potansiyele sahip olan Hz. Süleyman Camii'nin aynı zamanda doğal ve kültürel kaynakları ile rekreasyonel olanakları bakımından da değerlendirilmesi önem taşımaktadır. İnanç turizmi alanlarının peyzaj açısından değerlendirildiği çalışmaların yapılmadığı tespit edilmiş olup, bu konudaki eksikliği gidermek adına Hz. Süleyman Camii örneği çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada Diyarbakır ili Sur ilçesinde bulunan Hz. Süleyman Camii ve çevresinin doğal ve kültürel verileri göz önünde bulundurularak rekreasyonel olanaklarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda alanın mevcut yapısal ve bitkisel peyzaj öğeleri, rekreasyonel olanakları anket çalışmalarından elde edilen verilere göre değerlendirilmiştir. Kentsel planlamada bütüncül bir yaklaşımla yerel, kültürel ve çevresel kaynaklar göz önünde bulundurularak mikro düzeyde ele alınan inanç turizmi alanları için kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik rekreasyonel öneriler geliştirilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı

Araştırma alanı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almakta olup, Diyarbakır kent merkezine yaklaşık 600m. uzaklıktadır. Diyarbakır ili Sur ilçesi sınırları içerisinde kalan Hz. Süleyman Camii ve çevresi çalışma alanı olarak seçilmiştir. Cami içerisinde türbe mezarlarını bulundurması nedeniyle 27 Sahabe Türbesi olarak da adlandırılmaktadır. İnanç turizmi açısından potansiyel bir değer taşıyan ve rekreasyonel alan kullanımlarına sahip çalışma alanı ve çevresi yaklaşık olarak 27000 m² alana sahiptir. Çalışma alanının konumu Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma alanının konumu (Google Earth)

Şekil 2: Çalışma alanı fotoğrafları (Ercan Oğuztürk, 2021)

Çalışmada alana ait çekilmiş fotoğraflar, tasarım ve planlama paftalarından yararlanılmıştır. Araştırmanın yöntemini literatür taramaları, çalışma alanında yapılan gözlemler, veri toplama, analiz ve değerlendirme aşamaları oluşturmaktadır. Hz. Süleyman Camii'nin inanç turizmi açısından rekreasyonel potansiyelini belirlemek adına yerinde gözlemlerin yanı sıra alan kullanıcılarına uygulanan anketlerden faydalanılmıştır. Verileri toplama aşamasında kullanılan anket yönteminde örneklem büyüklüğü Özdamar'ın (2003) formülü ve Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004) $\alpha = 0.05$ için Örneklem Büyüklükleri Tablosunda yer alan evren büyüklüğü dikkate alınarak hesaplanmıştır.

$$n = \frac{N \cdot P \cdot Q \cdot Z_{\alpha}^2}{(N-1) \cdot d^2}$$

N: Evren birim sayısı, n: Örneklem büyüklüğü, P: Evrendeki X'in gözlenme oranı, Q (1-P): X'in gözlenmeme oranı, Z_{α} : $\alpha = 0.05, 0.01, 0.001$ için 1.96, 2.58 ve 3.28 değerleri, d= Örneklem hatası

Diyarbakır Sur ilçe merkezinde yürütülen çalışma için N (Evren Büyüklüğü) merkez nüfusu olan 106.108 kişi (Sur 2019 merkez nüfusu, www.diyarbakir.bel.tr) olarak alınmıştır. $d=0.1$ (örneklem hatası) için örneklem büyüklüğü 96 kişi olarak hesaplanmıştır. Evreni temsil eden örneklem büyüklüğü dikkate alınarak mevcut analizlerin yüzde hesabını kolaylaştırmak adına 100 alan kullanıcılarına yüz yüze anket uygulanmıştır.

Alan kullanıcılarına Hz. Süleyman Camii ve çevresinin inanç turizmi ve rekreasyonel potansiyeline yönelik literatür taramaları ışığında araştırmacılar tarafından hazırlanan anket soruları yönlendirilmiştir. Anket kapsamında kullanıcılara Diyarbakır ilinde inanç turizmi kapsamında ön plana çıkan alanlar, Hz. Süleyman Camii ziyaret amacı, kullanım sıklığı, mevsimsel kullanımı, alana ulaşım şekli, rekreasyonel olanakları ve memnuniyetlik durumları, inanç turizmi kapsamında kente sağladığı sosyokültürel ve ekonomik katkılar, alandaki yapısal ve bitkisel peyzaj öğelerinin yeterliliği, bakım durumları, alanın güvenlik durumu, eksiklik ve ihtiyaçları gibi sorular yönlendirilmiştir. Anketlerden elde edilen sonuçlar yüzde ve istatistiksel hesaplamalarla değerlendirilmiştir. SPSS programının kullanıldığı değerlendirmede normal dağılıma sahip verilerde korelasyon analizi kullanılarak iki kuyruklu Pearson testi uygulanmış ve anlamlı sonuçlar değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışma bulgularını literatür taramaları ve anket çalışmaları sonucunda çalışma alanının inanç turizmi açısından rekreasyonel olanaklarının değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

3.1. İnanç Turizmi Açısından Rekreasyonel Olanakların Belirlenmesine Yönelik Anketlerin Değerlendirilmesi

Hz. Süleyman Camii'nin inanç turizmi kapsamında rekreasyonel olanaklarının değerlendirilmesi için yapılan anketlere 66 kadın 34 erkek kullanıcı katılım sağlamıştır. Ankete katılan bireylerin genel yaş ortalamaları 26-35 (%36), 36-45 (%34), 16-25 (%28) ve 46-55 (%2) olarak

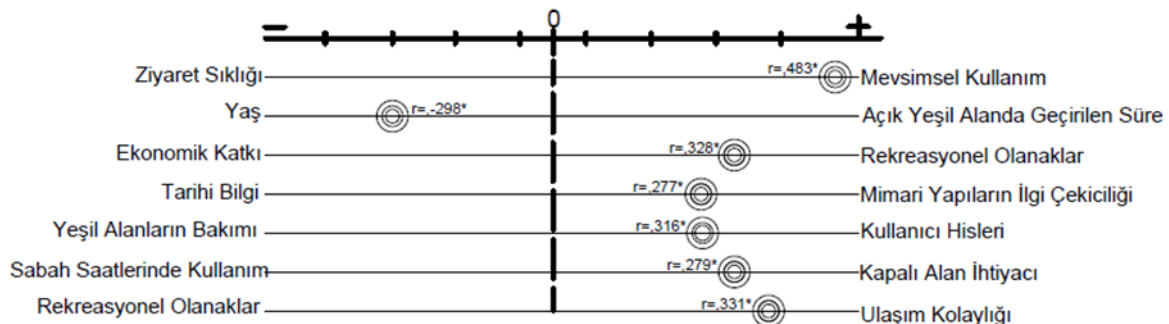
tespit edilmiştir. Katılımcıların %16'sı lise, %42'si lisans ve %42'si lisansüstü eğitimine sahiptir (Tablo 1).

Tablo 1. Demografik özellik tablosu

n=100		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	66	%66
	Erkek	34	%34
Yaş	16-25	28	%28
	26-35	36	%36
	36-45	34	%34
	46-55	2	%2
	55 yaş ve üzeri	0	%0
Eğitim	Lise	16	%16
	Lisans	42	%42
	Lisansüstü	42	%42

Rekreasyonel olanakların belirlenmesine yönelik yapılan anket kapsamında Diyarbakır ilinde inanç turizmi ile ön plana çıkan üç alan sorgulanmış ve Hz. Süleyman Camii, Meryem Ana Kilisesi ve Ulu Camii en çok tercih edilen alanlar olmuştur. Kentte yer alan diğer inanç turizmi alanları ise Zerzevan Kalesi, Mitras Tapınağı, Surp Grikos Ermeni Kilisesi, Saint Gerorge Kilisesi, Zülküf Peygamber Türbesi, Dört Ayaklı Minare, Sarı Saltuk Türbesi ve Eğil Türbesi olarak kullanıcılar tarafından sıralanmıştır. Çalışma alanı ziyaretçiler tarafından %42 oranda nadiren, %30 oranda ayda bir ve %22 oranda haftada bir kullanılmaktadır. Kullanıcılar cami açık yeşil alanını ilkbahar mevsimi başta olmak üzere her mevsim kullanmayı tercih etmektedir (%34). İlkbahar aylarını tercih etme nedenlerinin başında ise sıcaklık (%39) faktörü gelmektedir. Alanın zamansal kullanımına bakıldığında genelde gündüz kullanımının (07.00-17.00) tercih edildiği görülmektedir (%60). Kullanıcıların cami açık yeşil alanında geçirdikleri süre incelendiğinde; %58 oranda 1 saatten daha az ve %40 oranında 2-3 saat vakit geçirdikleri görülmektedir. Kullanıcıların çoğunluğu alana özel araçları ile ulaşım sağlamakta (%66) ve alana kolaylıkla ulaşabilmektedir. İnanç turizmi kapsamında değerlendirilen alanda kullanıcıların alan deneyimleri sırasında hissettikleri duygular %46 maneviyat ve %42 mutluluk olarak belirlenmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda ziyaret sıklığı ve alanın mevsimsel kullanımı arasında pozitif ilişki belirlenmiş, alanı ziyaret sıklığında mevsim koşullarının etkili olduğu ortaya çıkmıştır ($r=,483^*$). Cami açık yeşil alanında geçirilen süre ile yaş arasında negatif yönlü korelasyon tespit edilmiş ve yaş arttıkça yeşil alanda geçirilen sürenin azaldığı belirlenmiştir ($r=-,298^*$). Kullanıcılar alandaki rekreasyonel olanakların turizme ekonomik olarak katkı sağladığını düşünmektedir ($r=,328^*$). Alan hakkında tarihi bilgiye sahip olan kullanıcılar alandaki mimari yapıları da ilgi çekici bulmaktadır ($r=,277$). Alanın açık yeşil alanlarını yoğun olarak sabah saatlerinde kullanan kullanıcılar alanda daha çok gölge ve kapalı alana ihtiyaç duymaktadır ($r=,279^*$). Alanın ulaşım kolaylığı sağladığını düşünen katılımcılar alanı rekreasyonel olanakları bakımından da yeterli olarak ($r=,331^*$) algılamaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Korelasyon analizi ilişki sonuçları

Alanın rekreatif olanakları göz önünde bulundurulduğunda kullanıcılar tarafından tespit edilen eksikliklerin başında oturma alanlarının yetersizliği gelmektedir. Alanın iklimsel koşulları dikkate alındığında kullanıcıların kapalı alanlara ve örtü elemanlarına ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. WC olanaklarının yetersiz ve bakımsız olduğu görülen alanda temizlik sorunu da ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bitki kullanım alanları, çocuk oyun alanları, büfe alanları ve su ögesi konularında eksiklikler tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Çalışma alanında görülen eksiklikler ve ihtiyaçlar

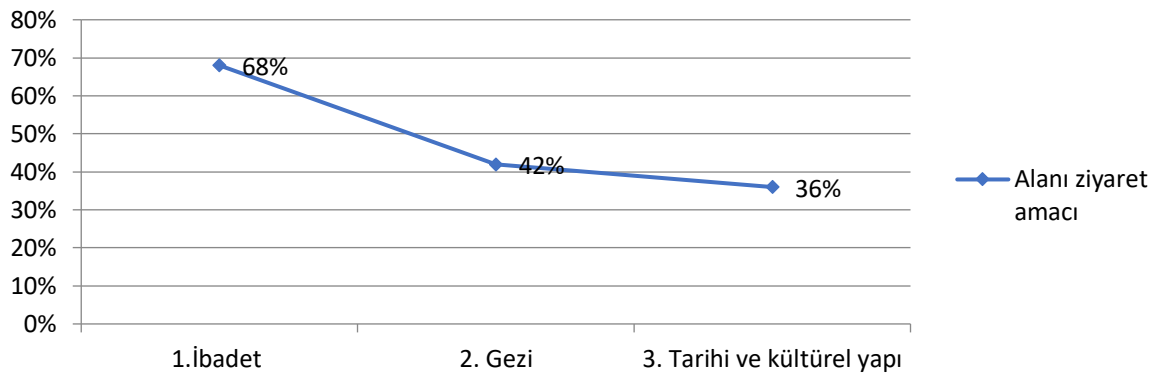
EKSİKLİKLER ve İHTİYAÇLAR	Oturma elemanlarının yetersiz oluşu	*****
	Örtü elemanının olmaması	*****
	WC'nin yetersiz ve bakımsız olması	*****
	Güvenlik	*****
	Temizlik	*****
	Bitkilendirme/yeşil alanın yetersiz olması	*****
	Bilgilendirme ve tanıtım levhalarının yetersizliği	***
	Peyzaj düzenlemesi	**
	Büfe veya market	***
	Aydınlatma	**
	Su ögesi	**
	Girişin alana göre küçük ve yetersiz oluşu	*
	Çocuk oyun alanı	*
	Alanın tanıtımı	*

Alanın turizm potansiyelinin artmasına yönelik kullanıcılar tarafından sunulan önerilerde; alanın tanıtım ihtiyacından kaynaklı alan tanıtımının artırılması, alanda kültürel etkinlikler düzenlenmesi, yeme içme alanlarının artırılması ve bitkisel dokunun artırılması yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Turizm potansiyelinin artmasına yönelik öneriler

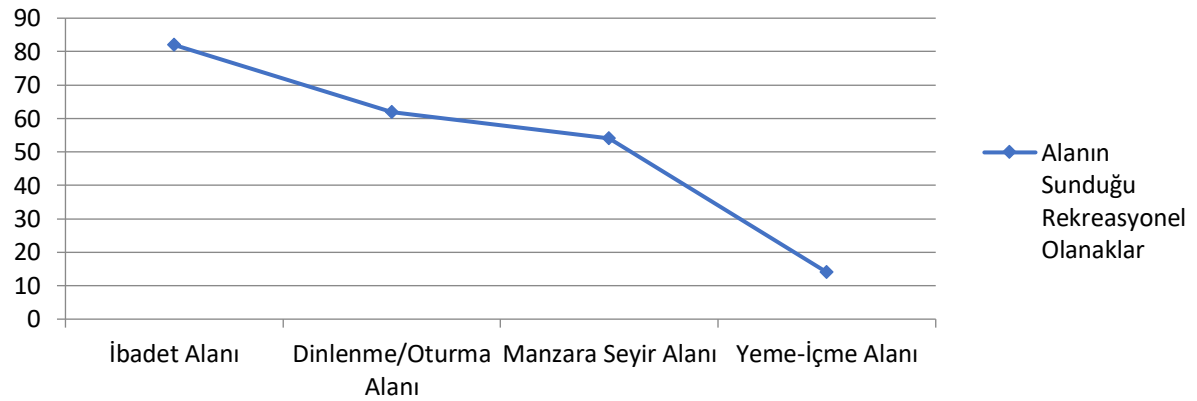
ÖNERİLER	Alan tanıtımı	*****
	Kültürel etkinlikler düzenlenmesi	****
	Bitkilerin ve yeşil alanların artması	***
	Güvenliğin artması	***
	Yeme içme alanları	***
	Alanın tarihi dokusunun yenilenmesi	**
	Alan içi bilgilendirme levhaları	**
	Oturma alanlarının artması	**
	Örtü elemanlarının yapılması	**
	Aydınlatmanın artması	*
	Bakım	*
	Çocuk oyun alanlarının artırılması	*
	Fotoğraf çekme alanları oluşturulması	*

Kullanıcıların alanı ziyaret amaçlarında 1. tercihlerinde ibadet, 2. tercihlerinde gezi 3. tercihlerinde ise tarihi ve kültürel yapı olduğu görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Kullanıcıların alanı ziyaret amaçları

Kullanıcılar alanın rekreasyonel olanaklarını; ibadet alanı, dinlenme/oturma alanı, manzara seyir alanı ve yeme içme alanı olarak sıralamıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Alanın sunduğu rekreasyonel olanaklar

Katılımcılar caminin rekreasyonel olanaklarından genel olarak memnun olduklarını (%62) ifade ederek yeşil alan miktarını da (%68) yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra mimari ve yapısal özellikler (%82), rekreasyonel alanlar ve yeşil alanlar kullanıcılar tarafından ilgi çekici (%50) bulunmuştur. Katılımcılar alandaki tarihi yapıları (%40) ve açık yeşil alanları (%44) bakımlı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca alanın aydınlatmasının yeterli (%50) ve alanın güvenli (%48) olarak algılandığı görülmüştür. Caminin tarihi hakkında bilgi sahibi olan (%78) kullanıcılar Hz. Süleyman Camii'nin inanç turizmi ile kente ekonomik (%72) ve sosyokültürel (%78) katkılar sunduğunu belirtmiştir. Veriler ışığında alandaki mevcut bilgilendirme levhalarının yetersiz olduğu (%40) ve alan tanıtımının yeterince yapılmadığı ortaya çıkmıştır (%70). Alandaki mevcut olanaklar değerlendirildiğinde WC, şadırvan (%52), oturma birimleri (%46) ve kapalı gölge alanların yetersiz olduğu (%78) tespit edilmiştir. Katılımcıların %50'si alandaki satış tezgâhlarından rahatsız olurken diğer %50'si rahatsızlık duymamaktadır. Aynı zamanda alanın turistlere açık olması kullanıcıların yoğunluğunu rahatsız etmemektedir (%82).

4. SONUÇ

Türkiye'de inanç turizmi bakımından birçok ilgi çekici yer olmasına rağmen bu alanlardaki alt yapı sorunları, tanıtım eksiklikleri, vb. sorunlar nedeniyle birçok tarihi ve turizm değeri taşıyan dini mekânlar bilinmemektedir. Bu alanların turizm potansiyelinin tespit edilip turizme kazandırılması kentlere ekonomik olarak büyük katkı sağlayacak aynı zamanda kent halkı için iş istihdamı oluşturmuş olacaktır.

İnanç turizmi kapsamında değerlendirilen dini mekânlar yapısal ve çevresel kullanımlarıyla bir bütün oluşturmaktadır. Dini mekânlar kadar bu mekânların peyzaj düzenlemeleri ve yakın çevrelerinin estetik ve işlevsel yönleri de önem arz etmektedir. Bu alanların fiziki, sosyal ve çevresel yapısı alanın tercih edilebilirliğini etkilemekte, alternatif turizm çeşitleriyle birlikte kullanıcıların çeşitli istek ve ihtiyaçlarına göre değişim göstermektedir.

Kentsel yeşil alanlar içerisinde değerlendirilen cami bahçeleri kente ve kullanıcıya ekonomik, ekolojik, fiziksel, estetik, psikolojik vb. faydalar sağlamaktadır. Bu kapsamda değerlendirmeye alınan Hz. Süleyman Camii'nin sahip olduğu dini ve tarihi değerleri, açık yeşil alanları ve rekreatif olanakları incelendiğinde kente yukarıda belirtilen faydaları sağladığı görülmüştür.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda Hz. Süleyman Camii'nin dini değerinin yanı sıra çevresel olarak sunduğu imkânların alanın turizm potansiyelini artırdığı görülmüştür. Caminin açık yeşil alanında oturma, manzara seyretme, alışveriş yapma, yemek yeme, dinlenme ve çocuklar için eğlenme gibi pek çok aktivite yapılmaktadır. Bu çalışma bu aktivitelerin alanın tercih edilme sıklığını artırdığını ortaya çıkarmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç Yılmaz ve Yılmaz (2013)'ün türbe inanç turizmine yönelik yaptığı çalışma ile benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda alanın inanç turizmi açısından bir değer taşımasının yanı sıra zengin bir rekreatif potansiyele sahip olmasının tercih edilebilirliği artırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada estetik memnuniyetin yeşil alan miktarı, rekreatif alan çeşitliliği ve niteliği ile olumlu ilişkileri olduğu tespit edilmiştir. Öztürk vd., tarafından külliye bahçelerine yönelik yapılan çalışmada elde edilen; inanç turizmi alanlarında ki peyzaj tasarımlarının alanın etkin kullanımına katkı sağladığı sonucu çalışmamızın sonucu ile örtüşmektedir (Öztürk vd., 2020). Ayrıca bu faktörlerin katılımcıların ruhsal deneyimlerini sıralamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Çalışma alanındaki yapısal ve bitkisel unsurlar, oturma elemanları, kentsel donatılar ve rekreatif alanlar alanın kimliğinin oluşturulmasında katkı sağlamaktadır. Bu alanların temiz ve bakımlı olması kullanıcılarda pozitif bir algı oluşturmaktadır. Bu algı inanç turizm alanlarının turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından çok önemlidir. Temizlik ve bakımın yanı sıra tüm kullanıcılara hitap eden fonksiyonel alanların olması da ikinci bir pozitif değer oluşturmaktadır. İnanç turizmi için gelen ziyaretçileri yaş gruplarına göre değerlendirerek, genç kullanıcılar için aktif hareket edebilecekleri, potansiyel enerjilerini atabilecekleri temiz ve bakımlı açık yeşil alanlar oluşturulurken yaşlı kullanıcılar için sosyalleşebilecekleri kapalı ve açık alan mekânlar oluşturulmalı ve yaşlı bireylerin fiziki aktivitelerini optimum değerde tutabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Alanı kullanan bir diğer kullanıcı profili olan orta yaş insanlar ve çocukların rekreatif alan ihtiyaçları da göz ardı edilmemelidir. Bu kullanıcı grubunun inanç turizm alanlarında manevi bir hazzın yanında çocuklarıyla beraber etkinliklerde bulunacakları çocuk oyun grubu gibi mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. İnanç turizmi yapılan mekânlarda kullanıcılar rekreatif ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik farklı fonksiyonlarda donatılara ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle donatılar tüm kullanıcılara hitap edecek şekilde yaş ve kültüre göre şekillendirilmelidir. Herkes için evrensel tasarım ilkesiyle erişilebilir, sürdürülebilir mekânlar oluşturulmalı, sirkülasyon hatları bebek arabalarının, tekerlekli sandalyelerin, yürümeye yardımcı destek ekipmanlarının hareketine olanak sağlayacak şekilde planlanmalıdır.

Alanın kullanıcılar tarafından en çok ilkbahar ayında (%34) ziyaret ediliyor olması açısından yapılacak olan bitkisel tasarım çalışmalarında o dönem yaprak, çiçek, meyve, koku vb. etkisi güçlü özellikleri ile ön plana çıkan bitki taksonları kullanılmalıdır. İlkbahar aylarını tercih etme nedenlerinin başında sıcaklık (%39) geldiğinden değerlendirilen çalışma alanının iklimsel özellikleri doğrultusunda tasarlanan açık alanlarda gölge yapan sık dokulu bitki taksonlarının kullanımıyla bitkisel düzenlemeler sayesinde iklimik konfor sağlanmalıdır. Doğal örtülemeyi desteklemek amacıyla yapısal örtü elemanları da bu kapsamda önerilebilmektedir.

Elde edilen bu bulgular dini mekânların açık yeşil alanlarıyla birlikte sunduğu rekreatif olanakların inanç turizmindeki önemini vurgulamaktadır. Dini alanların çevresel tasarımı ve

yönetimi yapılırken, kullanıcıların fiziksel, sosyal, psikolojik, işlevsel ve estetik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Akış, S. (1990). Sürdürülebilir Turizm ve Türkiye, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 36-46.
- Arslaner E. ve Erol G. (2017). Alternatif Turizmin Bazı Türleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 422-438.
- Çontu, M. (2006). Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizmi Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercan Oğuztürk G. ve Pulatkan M. (2020). The Effect of The Historical Hevsel Gardens on The Urban Identity Of Diyarbakır, *Academic Studies in Architecture, Planning and Design-II*, 119-131.
- Gülçin, D. (2020). Kültürel Ekosistem Hizmetlerinin Sosyal Medya Verileri Kullanılarak Haritalanması: Datça Yarımadası Örneği, *Turkish Journal of Forestry*, 21(4), 407-416.
- İjaz, A. (2021). Types of Religious Tourism. In *Global Development of Religious Tourism*, 297-309.
- Jovicic, D. (2016). Cultural Tourism in The Context of Relations Between Mass and Alternative Tourism, *Current Issues in Tourism*, 19(6), 605-612.
- Karaşah, B. (2018). Alternatif Turizmde Marka Kent Olma Yolunda Artvin Kentinin Alternatif Turizm Rotaları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 883-892.
- Koroğlu, Ö., Hacıoğlu, N. ve Yıldırım, H. U. (2017). İnanç Turizmine Yönelik Alanlarda Ziyaretçi Yönetimi Çerçevesinde Turist Rehberlerinin Rol ve Sorumlulukları, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 267-278.
- Luekveerawattana, S. (2012). Cultural Landscape for Sustainable Tourism Case Study of Amphawa Community, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 387-396.
- Meriç, S. ve Bozkurt, Ö. (2016). İslam Dünyasının En Büyük Tarihi-Anıt Mezarlığının (Selçuklu Mezarlığı) Kültür ve İnanç Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 117-134.
- Okonkwo, E. E. ve Nzeh, C. A. (2009). Faith-based Activities and Their Tourism Potentials in Nigeria, *International Journal of Research in Arts and Social Sciences*, 1, 286-298.
- Olsen, D. H. ve Timothy, D. J. (2021). In *The Routledge Handbook of Religious and Spiritual Tourism*. London: Routledge.
- Özdemir, A. (2007). Überlegungen Über Die Bedeutung Von Besucherlenkung in Erholungs-Und Schutzgebieten in Der Türkei, *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 9(11), 55-61.
- Öztürk, S., İsmail, T. S. Y. ve Işınkaralar, Ö. (2020). İnanç Turizmi Odağında Benli Sultan Külliyesi Peyzaj Tasarım Önerileri, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 349-360.
- Sandıkçı, M. ve Günay, A. G. F. (2012). Rekreasyon Alan ve Faaliyetlerinin Turizm Talebine Etkisi: Afyonkarahisar Örneği. 13. Ulusal Turizm Kongresi, Antalya, 1257-1278.
- Sargın, S. (2006). Yalvaç'ta İnanç Turizmi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 1-18.
- Shinde, K. A. ve Rizzello, K. (2014). A Cross-cultural Comparison of Weekend-trips in Religious Tourism: Insights From Two Cultures, Two Countries (India and Italy), *International journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 2(2), 16-34.
- Tarakcı Eren, E., Düzenli, T. ve Alpak, E. M. (2018). Correlation Between Landscape Properties of Museum Gardens and Visitor Satisfaction, *Fresenius Environmental Bulletin*, 27(12B), 9868-9879.
- Uluslan, Y. ve Batman, O. (2010). Alternatif Turizm Çeşitlerinin Konya Turizmine Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 243-260.
- Woodward, S. C. (2004). Faith and tourism: Planning Tourism in Relation to Places of Worship, *Tourism and Hospitality Planning & Development*, 1(2), 173-186.

- Yavuz, A., Acar, H. ve Zülfikar, H. C. (2019). Doğal ve Kültürel Peyzaj Değerlerinin Kent Kimliğine Katkısı, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 389-399.
- Yıldız, Z. ve Kalağan, G. (2008). Alternatif Turizm Kavramı ve Çevresel Etkileri, *Yerel Siyaset Dergisi*, 35, 43-45.
- Yılmaz, S. ve Yılmaz, H. (2013). İnanç Turizmi Açısından Abdurrahman Gazi Türbesinin Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 287-303.
- www.yigm.ktb.gov.tr, Erişim Adresi: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9964/diyarbakir.html/> Erişim Tarihi: 18.09.2021.
- www.aa.com.tr, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/surun-cevre-duzenlemesibegenildi-795063/> Erişim Tarihi: 18.09.2021.
- www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/genel-bilgiler/ilce-nufus.html, Erişim Adresi: <https://www.diyarbakir.bel.tr/diyarbakir/genel-bilgiler/ilce-nufus.html/> Erişim Tarihi: 12.11.2021.